

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 18, Sayı: 2 Sayfa: 297-308, ELAZIĞ-2008

HÜKÜMET DIŞI ÖRGÜTLER (NGO's) VE DEMOKRATİKLEŞME

Non-Governmental Organisations (NGO's) and Democratization

Abdulkadir BAHARÇIÇEK

İnönü Üniversitesi, İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü, Malatya.

ÖZET

NGO'lar uluslararası sistemin işleyişinde gittikçe artan oranda etkili olmaya devam edeceklerdir. Üyeleri vatandaşlar veya vatandaşların oluşturduğu birlikler olan, kar amacı gütmeyen, hemen hemen her alanda faaliyet gösteren ve gönüllülük esasını üzerinde kurulan NGO'lar, halkın örgütlenme ihtiyacının, değişimin ve kendilerini daha iyi koşullara taşıma isteğinin bir dışı vurulması olayıdır. Bir çok işlev yerine getiren Hükümet Dışı Örgütlerin önemli fonksiyonlarından biri de insan haklarının gelişmesi ve demokratikleşmeye yaptıkları katkıdır. İnsan hakları konusunda sağlanan ilerlemelerin ve demokratik değerlerin gelişmesi ve benimsenmesi konusunda sağlanan aşamaların bu örgütlerin çabası olmadan elde edilmesi oldukça zordur. Hükümet Dışı Örgütler nitelikleri gereği demokratiktirler. Bu nitelikleri demokrasinin gelişmesini sağlamaktadır. Bu örgütlerin halkın katılımını en üst düzeyde sağlamaları, seçimleri izlemeleri, insan hakları konusundaki duyarlılıkları, hem insan haklarının gelişmesini ve hem de demokratikleşme sürecinin bütün dünyada gelişmesine katkı sağlamaktadır. NGO'lar özellikle BM İnsan Hakları sisteminin gelişim ve genişlemesi sürecinde tarihsel bir rol oynamışlardır. NGO'lar ileride de insan hakları ve demokratikleşme konusunda sağlanacak ilerlemelerin en önemli kaynağı olmaya devam edeceklerdir.

Anahtar Kelimeler: Hükümet dışı örgüt, insan hakları, Birleşmiş Milletler, Uluslararası Hukuk.

ABSTRACT

NGO's play crucial roles for societies and their functions are becoming vital for societies as well as for states. The importance of the NGOs is related with the functions that they are performing. In this sense, they contribute to the democratization process and human rights enhancement in almost every society. NGOs are civil organizations which have no formal ties with states, no aim of profit and being organized volantly. Therefore they are very convenient actors for promoting democracy and human rights. It is clear that there is a need to the NGOs in order to promote civil society which is very important for every democratic society. There is no disagreement on the importance of the human rights and democratization. NGOs are performing vital functions on promotion and preserving of the human rights. They also contribute very positively to the process of the democratization on all over the world. It may not be wrong to say the without the contribution of the NGOs to the process of the democratization and enhancing human rights, the human being would not be reached to the level of the democracy and human rights that they have. In the future they will continue to contribute to the development of democracy and human rights.

Key Words:Non-Governmental Organizations (NGOs), United Nations, International Law.

1. GİRİŞ

Günümüz uluslararası sistemi sadece devletlerin oluşturduğu bir yapı olmaktan çıkmış ve değişik devlet dışı aktörler sistemin işleyişinde önemli işlevler görmeye başlamışlardır. Devlet dışı aktörler arasında uluslararası kuruluşlar önemli bir yer tutmaktadır. Uluslararası kuruluşlar ise kendi içlerinde değişik açılardan sınıflandırmaya tabi tutulabilirler. Her ne kadar uluslararası kuruluş denildiğinde daha çok hükümetler arasında kurulan örgütler akla gelmekte ise de, hükümet dışı örgütlerin de sistemde gittikçe artan bir şekilde etkili olmaya başladıklarını görmek mümkündür. Öte yandan her devletin içerisinde örgütlenen ve özel sektör içinde yer almadığı gibi devlet denilen siyasal mekanizmanın da bir parçası olmayan ve ulusal düzeyde faaliyette bulunan örgütlerin sayısı da büyük bir hızla artmaktadır. Gerek ulusal ve gerekse uluslararası düzeyde ortaya çıkan bu örgütlerin sayısının çokluğundan ziyade yerine getirdikleri işlevlerin son derece önemli olmaya başladıklarını söylemek mümkündür. Bu sunumda hükümet dışı örgütlerin sadece insan hakları ve demokratikleşme alanlarında yerine getirdikleri işlevlerine vurgu yapılacaktır.

2. HÜKÜMET DIŞI ÖRGÜTLER (NGO's)

İnsan hakları ve demokratikleşme alanındaki işlevlerine değinmeden önce hükümet dışı örgütlerin kavram olarak ne anlama geldiğinin açıklığa kavuşturulması konunun anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

Günümüz dünyasında devletlerin çok fazla etkisi altında kalmadan kurulan ve faaliyette bulunan on binlerce örgütün varlığından söz etmek mümkündür. Salamon'a göre yirminci yüzyılın buluşu sivil toplum ve bunun yarattığı hükümet dışı örgütler olarak ifade edilebilir (Salamon, 1997; 60). Hükümet dışı örgütler günümüzde toplumsal yapının önemli bir unsuru haline gelmişlerdir ve aynı zamanda uluslararası sistemde etkili bir aktör olmuşlardır. Demokrasi için varlığı son derece önemli olan sivil toplumun gerçekleşebilmesi artık büyük ölçüde hükümet dışı örgütlerin varlığına bağlıdır denilebilir (Stewart, 1997; 28).

Pek çok kavramda olduğu gibi hükümet dışı örgüt kavramı üzerinde de herkesin ittifak ettiği bir tanımın var olduğunu söylemek güçtür. Çok kısa bir tanım yapılacak olunursa, Craplet'e göre hükümet dışı örgütler kar amacı gütmeyen özel birliklerdir (Craplet, 1997; 105). Bununla birlikte hükümet dışı örgüt kavramı genellikle devletlerin karşıtı ve kar amacı gütmemenin karşılığı olarak kullanılmaktadır (Fernando ve Heston, 1997; 12). Diğer bir ifade ile hükümet dışı örgüt denildiğinde devlet veya devletin bir

kurumu ve kuruluşu olmayan ve aynı zamanda kar amacı gütmeyen faaliyette bulunan örgütler anlaşılmaktadır. Bu çerçevede hükümet dışı örgütler halkın örgütlenme ihtiyacının, değişimin ve kendilerini daha iyi koşullara taşıma isteğinin bir dışa vurulması olayıdır (Smillie, 1997; 270). Hükümet dışı örgüt olarak ifade edilen bu varlıkların belirgin vasıflarından biri doğrudan doğruya halka ilişki içerisinde bulunmaları ve devletler ile resmi bir bağlarının bulunmayışlarıdır ((Jones, 1991; 542). Hükümet dışı örgüt kavramı ağırlıklı olarak devletin dışında kalan alan için kullanılmakta ve gönüllülük esasına dayanan ve kar amacı gütmeyen örgütleri ifade etmek için kullanılmaktadır (Smillie, 1997; 570).

Bu örgütlerin ortaya çıkmaları ve hızla yaygınlaşmaları ile birlikte devlet merkezli siyasal yapılar yerini sivil toplum merkezli anlayışlara terk etmeye başlamıştır. Bu çerçevede sivil toplum kavramına da kısaca değinmek yararlı olacaktır. Günümüz dünyasında hükümet yapısının bir parçası olmayan sivil toplum sektörü hemen hemen her ülkede hızla büyümektedir (Salamon ve Anheier, 1997; 60). Geçmişte sivil toplum daha ziyade “daha iyi bir toplumsal düzene kavuşmak için bireyin hak ve yükümlülüklerini düzenleyen siyasi kurumlar” anlamında kullanılıyordu” (Çaha, 1994; 52). Bugün ise sivil toplum denildiğinde devletin örgütsel ve işlevsel yapısı dışında kalan bir alan anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, devlet ve sivil toplum ayrımı ile neyin ifade edilmek istendiği çoğu kez açık değildir. Kean’e göre askeri, polisi, hukuksal ve örgütsel yapısı, üretici ve kültürel organları ile devlet bir yanda dururken, öbür tarafta devlete ait olmayan ve bir kısmı piyasa şartları tarafından düzenlenen, özel denetim altında bulunan ve bir kısmı da gönüllü biçimde örgütlenmiş bir alan bulunmaktadır; ve ne olduğu tam olarak açık olmasa da bu alan sivil toplum alanıdır (Keane, 1988; 9). Bu tanımdan yola çıkıldığında devletin örgütsel, hukuksal ve işlevsel yapısının dışında kalan alan sivil toplumu oluşturuyor denilebilir.

3. HÜKÜMET DIŞI ÖRGÜTLER VE İNSAN HAKLARI

Hükümet dışı örgütlerin ne oldukları önemli olmakla birlikte, toplumsal yapı içerisinde oynadıkları sosyal, siyasal ve ekonomik rolün ne olduğu belki daha da önemlidir (Fermado ve Hesto, 1997, 13). Hükümet dışı örgütlerin yerine getirdiklerinin başında insan hakları ve demokratikleşme alanlarında yaptıkları katkı gelmektedir. Öncelikle insan hakları alanında bu örgütlerin nasıl bir işlev yerine getirdiklerine bakmak gerekmektedir.

Yirminci yüzyılın en büyük başarılarından biri de Birleşmiş Milletler öncülüğünde kurulan insan hakları ile ilgili sistemdir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel

Beyannameyi ile bu alanda normatif bir çatı oluşturulmuş, ve bu beyanname ile adaletin sağlanması ve zayıf ve çaresizlerin korunması için nelerin yapılması gerektiği konusunda önemli bir adım atılmıştır (Van Tuijl, 1999: 494). Ayrıca insan hakları konusu günümüz uluslararası sisteminde devletler arasındaki ilişkilerde de önemli bir gündem maddesi olmuştur. Artık insan hakları ile ilgili olan konular devletlerin sadece bir iç sorunu olarak görülmemekte ve bu konularda alınan kararlar ve yapılan uygulamalar çok kısa bir süre içerisinde uluslararası sistemde bir yansıma bulmaktadır. Hükümet dışı örgütlerin insan hakları alanındaki önemine değinmeden önce bu kavramın tanımlanması yararlı olacaktır.

İnsan hakları denilince bunun ne ifade ettiği çoğu kez tam olarak açık olmamaktadır. Farklı kişi ve gruplar, pek çok kavramda olduğu gibi, insan hakları kavramına da farklı anlamlar yüklemektedirler. İnsan hakları geniş bir kavram olup bir yandan bireylerin haklarının devlet organlarına karşı korunmasını ifade ederken, öbür yandan insan kişiliğinin geliştirilmesi ile ilgili olan her hakkı içerdiği de söylenebilir (Gölcüklü ve Gözübüyük, 1994: 1). İnsan hakları doğrudan insan olmanın gereği olarak var olduğu düşünülen haklardır ve insanın doğası bu hakların varlığını gerektirmektedir (Donnelly, 1995: 27). İnsan hakları kavramının çok geniş bir alanı ifade ettiği ve bu kavramın içerisine kişi özgürlükleri ve siyasal haklar; sosyal, ekonomik ve kültürel haklar ile dayanışma haklarının girdiği söylenmektedir (Kaboğlu, 1993: 27-28;). Ayrıca bu kavramın kapsamına giren hak ve özgürlükler alanının gittikçe genişlemekte olduğu da görülmektedir (Donnelly, 1995: 36-37). Öte yandan “insan hakları”, “temel haklar” ve “kamu özgürlükleri” gibi kavramların da bazen aynı anlamda kullandıkları görülmektedir. Ayrıca çoğu kez “hak” ve “özgürlük” kavramları da genellikle birlikte kullanılmaktadır (Gölcüklü, ve Gözübüyük, 1994: 1). Özgürlük bir şeyi yapma veya yapmama yeteneği olarak ifade edilebilir. “Hak ise daha geniş bir anlam içerir ve herhangi bir şeyi devletten veya onun aracılığıyla kimi kişilerden isteme yetisi olarak düşünülebilir” (Kaboğlu, 1989: 14). “Geniş açıdan bakıldığında her hak, hemen hemen bir özgürlüğe denk düşer” (Kaboğlu, 1989: 15), ve bir hak, hiçbir yerde ve hiç bir kimsenin mahrum bırakılamayacağı bir şeydir (Cranston, 1993: 254).

İnsan hakları konusunda kabul edilen en önemli belgelerden ilki Fransız ihtilalinden sonra ilan edilen “İnsan ve Yurttaşlık Hakları Beyannameyi”dir (Paine, 1988: 126). Günümüzde yürürlükte olan ve Birleşmiş Milletlere üye bütün devletlerin kabul ettiği Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannameyi ise bu alanda son derece önemli bir belgedir (Dinç, 1986: 24). Bu belge ile insan hak ve özgürlükleri ilk kez açık bir şekilde uluslararası hukukun bir konusu olmuş (Gemalmaz, 1985-86: 65) ve belge, bireyi uluslararası hukukun bir öznesi haline getirmiştir (Gölcüklü ve Gözübüyük, 1994:

2). Öte yandan Avrupa Konsey'inin kabul ettiği 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Sözleşmesi (Soysal, 1991: 343-365) ve 1975 yılında kurulan AGİT kapsamında kabul edilen insan hakları hakkındaki belgeler üye ülkeleri hukuksal ve siyasal açıdan bağlamaktadırlar (Alpkaya, 1996: 87). Bunların dışında soykırım (1951), kadınların siyasal katılım hakları (1954), angaryanın kaldırılması (1957), çocuk hakları (1959), sömürge durumundaki halklara bağımsızlık verilmesi (1960), işkence ve insan onuruyla bağdaşmayan muamelelerin yasaklanması (1975) ve tutuklulara karşı uygulanacak asgari standartlar gibi konularda da kabul edilen belgeler sonucu insan hakları konusunda sürekli olarak ilerlemeler kaydedilmiştir (Kapani, 1993: 73-74). 10 Aralık 1948 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi adlı bu önemli belge insan hakları konusunda aşağıdaki prensipleri kabul etmiştir.

Tüm insanlar özgür, saygınlık ve haklar bakımından eşit doğarlar (Madde 1). Hiç bir ayırım gözetilmeden herkes kabul edilen haklardan eşit yararlanır (madde 2). Her bireyin yaşama, özgürlük ve güvenlik hakkı vardır (Madde 3). Kölelik yasaktır (Madde 4). Hiç kimse işkence, insanlık dışı ve onur kırıcı muamelelere tabi tutulamaz (Madde 5). Herkesin hukuksal kişiliği vardır ve kanun önünde herkes eşittir (Madde 6-7). Herkes kendisine yapılan yasadışı davranışlara karşı yargı yoluna başvurabilir ve hiç kimse keyfi olarak tutuklanamaz ve sürülemez (Madde 8-9) (Soysal, 1991: 191-192). Bunların dışında tarafsız yargılanma hakkı (Madde10), açık ve adil yargılanma (Madde 11), özel yaşamın dokunulmazlığı (Madde 12), seyahat ve konut özgürlüğü (Madde 13), zulme uğrayanların iltica hakkı (Madde 14), vatandaşlık hakkı (Madde15), aile kurma hakkı (Madde 16), mülkiyet hakkı (Madde 17), düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkı (Madde 18), fikir ve ifade özgürlüğü (Madde 19), örgütlenme hakkı (Madde 20) gibi haklar da bu belge tarafından güvence altına alınmışlardır (Soysal, 1991: 192-193). Aynı belgenin devam eden maddelerinde kamu hizmetine girme ve kamu hizmetlerinden yararlanma (Madde 21), sosyal güvenlik (madde 22), çalışma ve sendikal haklar (Madde 23), dinlenme ve tatil (Madde 24), kendisinin ve ailenin güvenliği (Madde 25), eğitim (Madde 26), bilim, kültür ve sanat (Madde 27) hakları da güvence altına alınmıştır (Soysal, 1991: 194-195).

İnsan Hakları Evrensel Beyanamesinin 28. Maddesi “herkesin işbu bildirmede açıklanan hak ve özgürlüklerin bütünüyle uygulanmasını sağlayacak bir sosyal ve uluslararası düzene hakkı vardır” hükmünü getirmiştir (Soysal, 1991: 195). Bu hakkın sağlanması ise sadece devletler ve devletlerarası örgütlerin çabaları ile sağlanamamaktadır. İşte bu “sosyal ve uluslararası düzenin” gerek kurulması ve gerekse çalışması için hükümet dışı örgütlere büyük bir rol düşmektedir. İnsan Hakları Evrensel

Beyannamesi gibi bir belgenin bulunması da hükümet dışı örgütler için uluslararası sistemde çok aktif bir rol oynama imkanı doğurmaktadır.

Hükümet dışı örgütler yukarıda çok kısa bir biçimde değinilen insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde çok önemli işlevler yerine getirmektedirler. Bu örgütlerin konuya yaklaşımları kapsayıcıdır. Hükümet dışı örgütler genellikle kendilerini bu hakların bölünemeyeceği ve bunların iç içe girmiş buldukları düşüncesine dayandırır. Bir grup hak diğerlerini kazanmak için pazarlık konusu yapılamaz düşüncesini ön plana çıkarırlar. Bu kural hükümet dışı örgütlerin gayreti sonucu 1993 yılında Viyana’da yapılan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konferansında belirgin şekilde ön plana çıkarıldı (Tuijl, 1999: 496). Öte yandan Çin ve diğer bazı ülkeler insan hakları konusunun bir iç sorun olduğunu iddia etmeye devam etmektedirler (Young, 1998: 502). Fakat bu görüşlere karşın bu gibi ülkeler de hükümet dışı örgütlerin insan hakları konusunda kendilerine yönelttikleri faaliyetlerden büyük ölçüde etkilenmektedirler.

Hükümet dışı örgütler Birleşmiş Milletler İnsan Hakları sisteminin gelişim ve genişlemesi sürecinde tarihsel bir rol oynamışlardır. Hükümet dışı örgütlerin bu çabaları sonucu İnsan Hakları Evrensel Beynamesinden sonra 1979 yılında “Kadınlara Karşı Bütün Ayrıcalıkların Kaldırılması Konvansiyonunu” ve 1989 yılında “Çocuk Hakları Konvansiyonu”nun da kabul edilmelerinde büyük bir rol oynamışlardır. Ayrıca hükümetler dışı örgütler Birleşmiş Milletler bünyesinde şüpheli kaybolmaların incelenmesi, zorla alı konma ve diğer dokuz farklı evrensel insan hakları konularında “Özel Raportörler” kurulmasına da öncülük etmişlerdir (Tuijl, 1999: 497).

Uluslararası sistem tarafından güvence altına alınmış olmasına rağmen dünyanın hemen her bölgesinde insan hakları ihlalleri devam etmektedir. Bu ihlaller özellikle iç savaş veya askeri darbelerin olduğu dönemlerde daha da yaygınlaşmaktadır. Özellikle bu gibi durumlarda insan hakları ihlallerinin önlenmesinde hükümet dışı örgütlere olan ihtiyaç daha da artmaktadır ((Zack-William, 1999: 152).

Öte yandan hükümet dışı örgütler ülkeler tarafından garanti edilen hakların korunması ve uygulanmasında ulusal ve uluslararası düzeyde baskı uygulayarak insan hakları alanında önemli bir işlev görmeye başlamışlardır. Özellikle son 25 yılda bu örgütlerin insan hakları ile ilgili konularda uluslararası kamu oyunu harekete geçirmede çok etkili oldukları görülmektedir (Tuijl, 1999: 494). Bu örgütlerin kamuoyunu harekete geçirerek insan haklarını ihlal eden ülkeleri oldukça zor durumda bıraktıkları çok sık karşılaşılan bir durum olmuştur (Economist, 12.5.1998: 14).

Günümüzde ise hükümet dışı örgütler insan hakları konusundaki standartları

yükseltmeye çalışırken, hemen hemen dünyanın her tarafında insan hakları konusundaki uygulamaları izlemektedirler. Bunu yaparken de devletlerin kabul edilen insan hakları ile ilgili belgeleri uygulamalarını sağlamaya çalışmaktadırlar (Tuijl, 1999: 497).

Özellikle yerel düzeyde meydana gelen insan hakları ihlalleri çoğu kez gözden kaçabilmektedir. Bu gibi durumlarda insan hakları konusunda faaliyet gösteren hükümet dışı örgütler çok etkin bir şekilde bu tür ihlallerin üzerine gidebilmekte ve konuyu ulusal ve uluslararası düzeyde kolaylıkla gündeme taşıyabilmektedirler (Tuijl, 1999: 497). Hükümet dışı örgütler bu gibi durumlarda gerek hükümetler üzerinde baskı kurmakta ve gerekirse uluslararası örgütleri de harekete geçirebilmektedirler. Uluslararası örgütler ise genellikle bu taleplere karşı uygun politikalar izleme yoluna gitmektedirler. Örneğin 1993 yılında Dünya Bankasının faaliyetleri sonucu insan haklarının ihlal edildiğini söyleyenlerin şikayetleri üzerine bu banka tarafından gereğinin yapılması için çalışmalar başlatılmış ve bankanın finanse ettiği projelerin insan hakları boyutu dikkate alınmaya başlamıştır (Tuijl, 1999: 498).

Hükümet dışı örgütlerin insan hakları ihlalleri konusundaki faaliyetlerine bakıldığında göze çarpan önemli bir özellik görünmektedir. Bu örgütler insan hakları ihlallerini gözetlemede genellikle temel bir rol almazlar. Fakat bu konularda bilgi toplayarak, kamuoyuna duyurarak ve hükümetler üzerinde baskı uygulayarak sonuç alınmasına katkıda bulunurlar (Young, 1998: 502). Ayrıca hükümet dışı örgütler uluslararası örgütleri ve diğer devletleri de harekete geçirerek insan haklarını ihlal eden ülkelere karşı uluslararası yaptırımların uygulanmasına öncülük ederler. Bu alanda faaliyet gösteren uluslararası bazı hükümet dışı örgütler uluslararası sistem içerisinde oldukça önemli etkiler yaratabilmektedirler. Örneğin 1979 yılında Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International) Nobel Barış Ödülü aldığı çok az kimse tarafından biliniyordu. Oysa bugün bu örgütün dünyada bir milyondan fazla üyesi vardır. Elli beş ülkede daimi büroları bulunmaktadır. Sadece Londra'daki merkezinde 300 kişi istihdam etmektedir (Economist, 12.5.1998: 14).

Sonuçta hükümet dışı örgütler insan haklarının daha da geliştirilmesi ve uygulamanın iyi işleyebilmesi için son derece kullanışlı bir araç durumundadırlar ve gelecekte daha da önemli roller oynayacak gibi görünmektedirler. Sivil örgütlenmenin bu yeni şekli küreselleşme ile birlikte daha da belirgin şekilde dünya kamuoyunun gündemine gelen bir çok sorunda olduğu gibi, insan hakları ile ilgili sorunlarda da gelecekte daha da etkin bir rol oynamaya devam edeceklerdir (Tuijl, 1999: 508).

4. HÜKÜMET DIŞI ÖRGÜTLER VE DEMOKRATİKLEŞME

Demokrasi her devletin savunduğu ve benimsediğini söylediği bir değer ve ulaşmak istediği bir amaç olmasına rağmen dünyanın büyük bir kısmında demokrasinin var olduğunu söylemek halen mümkün değildir. Fakat son yıllarda bütün dünyada bir demokratikleşme sürecinin başladığı da bir geçektir. Özellikle Soğuk Savaşın sona ermesi ve ideolojilerin gözden düşmesi bu süreci hızlandırmış görünmektedir. Huntington son yıllardaki bu gelişmeyi üçüncü demokrasi dalgası olarak adlandırmaktadır (Huntington, 1993: 80). Bütün dünyada demokrasiye olan özlem hükümet dışı örgütlerin oluşması ve etkinlik kazanmalarına da yol açmıştır.

Hükümet dışı örgütler nitelikleri gereği demokratiktirler. Halkın katılımının en üst düzeyde sağlanması ve halka çok yakın bulunmalarından dolayı bu örgütler aynı zamanda demokrasinin gelişmesini sağlamaktadırlar. Demokrasinin geliştiği ülkelerde de hükümet dışı örgütlerin desteklendiği görülmektedir (Holloway, 1998: 93). Hükümet dışı örgütler hükümetlerin, uluslararası örgütlerin ve halkın birlikte katılımını sağlayacak bir sistem geliştirmişlerdir (Simmons, 1998: 93). Hükümet dışı örgütler ısrarla katılımın, birey ve toplulukların güçlendirilmeleri gereğinin üzerinde dururlar. Özellikle fakiri, zayıf, marjinal kalanı güçlendirmeyi hedeflerler ve halkın kendi kararlarını kendilerinin almalarını sağlamaya çalışırlar (Streeten, 1997: 198). Bireylerin güçlendirilmesi büyük ölçüde demokratik bir yapının varlığı ile ilgilidir. Demokrasi anlayışının gelişmesi bireylerin ve toplumlarının kendi kaderlerine daha fazla sahip çıkmaları sonucunu yaratacaktır. Bu amacı gerçekleştirmeye çalışan hükümet dışı örgütler bütün dünyada demokrasinin gelişmesi ve demokratik kültürün oluşması ve benimsenmesini sağlamaya çalışırlar. Hükümet dışı örgütler nitelikleri gereği sivil toplumu güçlendirirler ve sivil toplumun güçlenmesi ise ülkede demokrasiyi güçlendirir (Stewart, 1997: 29).

Demokratikleşme süreci içerisinde hükümet dışı örgütlerin oynadığı önemli rollerden biri de seçimlerin gözlenmesidir. Kuşkusuz seçimler halkın yönetime katılmalarının en önemli araçlarından biridir. Seçimlerin gözlenmesi Soğuk Savaş sonrası dönemde daha da önem kazanmıştır. Son zamanlara kadar egemen bir ülkenin seçimlerinin dış aktörler tarafından gözlenmesi çok nadirdi. Geçmiş dönemlerde Birleşmiş Milletler bağımlı bölgelerdeki plebisit ve seçimleri gerçekleştiriyordu. Fakat 1989 yılına kadar hiç bir bağımsız ülkede seçim gözlemlememişti. Özellikle 1980'li yıllardan beri ise seçimleri gözleme genel bir uygulama olmaya başlamıştır. Ulusal ve Uluslararası hükümet dışı kuruluşlar ise bu konuda harekete geçen ilk aktörler olmuşlardır. Bunları Birleşmiş Milletler, AGİT ve OAS (Organization of America States) izlemiştir. Bu çerçevede 1986 Filipinler, 1989 Şili, 1989 Panama ve 1990 Nikaragua

seçimlerinde seçimlerin gözlenmesi seçimlerin sağlıklı yapılmasında bu örgütler hayati bir rol oynadılar. Daha sonraları 1989 Namibya, 1993 Kamboçya ve 1994 El Salvador seçimlerinde Birleşmiş Milletler bu işlevi üstlendi (Chand, 1997: 543). Sonuçta, 1980 ve 1990'lı yıllardaki bu seçimlerin gözlenmesi faaliyetleri bütün dünyada demokrasiye geçiş için önemli bir gösterge oldu (Chand, 1997: 544).

Serbest seçimlerin yapılmadığı bazı ülkelerde ise hükümet dışı örgütlerin bu ülkelere baskı uygulayarak demokratikleşmeye geçmelerini sağlamaya çalıştıkları görülmektedir. Örneğin bazı Arap ülkelerinde hükümet dışı örgütler var olan demokratikleşme eğilimlerini harekete geçirmektedirler (Abu Khalil, 1997: 150). Soğuk Savaş dönemine nazaran gelişmiş Batılı ülkelerden çok fazla destek göremeyen otoriter yönetimler halktan gelen bu demokratikleşme taleplerine gittikçe daha fazla kulak verme zorunluluğunu hissetmektedirler. Hükümet dışı örgütlerin seçim gözlemlenmesine olan hayati katkıları uluslararası sistemde çoğulculuğun yayılmasına çok önemli bir katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda bu konuda hükümet dışı örgütler ile uluslararası örgütler arasında işbirliği bağlarının gelişmesi de sağlanmaktadır (Chand, 1997: 561).

Hükümet dışı örgütlerin demokrasiyi destekleme faaliyetleri gelişmiş demokratik ülkeler tarafından da büyük ölçüde desteklenmektedir. Özellikle Soğuk Savaşın sona ermesi ABD ve diğer bazı Batılı ülkelerin otoriter yönetimlere destek vermeleri zorunluluğunu büyük ölçüde ortadan kaldırınca, hükümet dışı örgütlerin demokratikleşme yönündeki faaliyetleri daha büyük bir destek bulmaya başladı. Uluslararası ve global normatif iklim, hukuksal gelişmeler ve evrensel değerler de hükümet dışı örgütlerin demokratikleşmeyi destekleme faaliyetlerini kolaylaştırdı ve hızlandırdı. Ekonomik karşılıklı bağımlılık ilişkisi de devletlerin daha fazla dış baskılara açık hale gelmelerine yol açtığı için hükümet dışı örgütlerin bu yöndeki faaliyetlerini kolaylaştırıcı bir etki meydana getirdiği söylenebilir (Chand, 1997: 544-45).

Sonuç olarak dünyada yaygın bir biçimde bir demokratikleşme sürecinin yaşandığı görülmektedir. Hükümet dışı örgütler bu sürecin başlamasında önemli katkılar sağladıkları gibi sağlıklı bir demokratikleşmenin gerçekleşmesi ve sürecin devam etmesinde de hayati bir rol oynamaktadırlar.

5. SONUÇ

Hükümet dışı örgütler çözülemeyen bazı toplumsal sorunların üstesinden gelinebilmesi için gönüllülük esasına dayalı olarak sivil toplum tarafından oluşturulan ve gittikçe daha da fazla işlevselleşen ve sahip olukları bazı üstün özellikleri ile günümüz toplumsal ve siyasal hayatının vazgeçilmez parçası haline gelen kuruluşlardır.

Hükümet dışı örgütler insan haklarının daha da geliştirilmesi ve bu alandaki uygulamaların iyi işlemesi için son derece kullanışlı araçlardır ve gelecekte insan hakları alanında daha da önemli roller oynayacakları görülmektedir. Sivil örgütlenmenin bu yeni şekli küreselleşme ile birlikte daha belirgin bir şekilde dünya kamuoyunun gündemine gelen insan hakları alanında yaptıkları ile vazgeçilmez kuruluşlar haline gelmiş bulunmaktadır.

Dünyanın her bölgesinde yaygın bir demokratikleşme sürecin yaşandığı rahatlıkla söylenebilir. Demokrasinin gelişmesi kuşkusuz yüzyılların çabaları ile ortaya çıkan bir sonuçtur. Fakat özellikle soğuk savaş döneminin sona ermesi ile birlikte dünyadaki demokratikleşme sürecinin hız kazandığı da söylenebilir. Hükümet dışı örgütler bu sürecin başlamasında önemli katkılar sağladıkları gibi, sağlıklı bir demokratikleşmenin gerçekleşmesi ve sürecin devam etmesinde de hayati bir rol oynamaktadırlar.

Halkın gönüllü katkıları ile kurulan hükümet dışı örgütler tarafsız ve bağımsız kimlikleri ile, devlet ve özel sektörün sunmadığı veya sunamadığı hizmetleri sunmasıyla demokratik nitelikleri ve bir çok alanda olduğu gibi insan hakları ve demokratikleşme alanlarında olan katkılarıyla uluslararası sistemin vazgeçilmez aktörleri arasına girmiş bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Abu-Khalil, As'ad, (1997), "Change and Democratization in the Arab World: The Role of Political Parties", *Third World Quarterly*, vol. 18, nu. 1, pp. 149-163.

Alpkaya, Gökçen, (1996), *AGİK Sürecinden AGİT'e İnsan Hakları*, Kavram Yayınları, İstanbul.

Chand, Vikram K., (1997), "Democratization from the Outside In: NGO and International Efforts to Promote Open Elections", *Third World Quarterly*, vol. 18, nu. 3, pp. 543-561.

Cranston, Maurice, (1993), *İnsan Hakları Nelerdir?*, Çeviren: Atilla Yayla, (Der.), Atilla Yayla, Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Craplet, Michel, (1997), "The Role of Non-Governmental Organizations", *Addiction*, vol. 92, nu. 3, pp. 103-108.

Çaha, Ömer, (1994), "Sivil Toplumun Dünü ve Bugününde Kadın", *Türkiye Günlüğü*, sayı 26, ss. 52-59.

Dinç, Güney, (1986), *İnsan Haklarına Uzanmak*, Say Yayınları, İstanbul.

Donnelly, Jack, (1995), *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, Çeviren: Mustafa Erdoğan ve Levent Korkut, Yetkin Yayınları, Ankara.

Economist, (1998), *The Power of Publicity: Human Rights Law Survey*, 12. 05. 1998, nu. 8097, pp. 13-15.

Fernando, Jude and Heston, Alan W., (1997), "NGO's Between States, Market and Civil Society", *Annals of American Political and Social Sciences*, vol. 554, pp. 8-20.

Gölcüklü, Feyyaz ve Gözübüyük, Şeref, (1994), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Turhan Kitabevi, Ankara.

Holloway, Richard, (1998), "NGO's-Losinf the Moral Hşgh Ground", *UN Cronicle*, vol. 35, nu.1, pp. 93-94.

Huntington, Samuel P., (1993), "Üçüncü Demokrasi Dalgası", Çeviren: Eralp Yalçın, Atilla yayla (derleyen), *Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar*, ss. 80-88, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Jones, Walter S., (1991), *The Logic of International Relations*, Seventh Edition, Harper Collins, New York, USA.

Kaboğlu, İbrahim Ö., (1993), *Özgürlükler Hukuku: İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı Üzerine Bir Deneme*, AFA Yayınları, İstanbul.

Kapani, Münci, (1992), *Politika Bilimine Giriş*, Altıncı Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Keane, John, (1988), *Sivil Toplum ve Devlet: Avrupada Yeni Yaklaşımlar*, çeviren: Erkan Akın ve Diğerleri, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

PaineThomas, (1988), *İnsan Hakları*, çeviren: Mehmet Osman Dostel, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul.

Salamon, Lester M., and Anheier, Helmut K., (1997), "Non-Governmental Organizations", *Society*, vol. 34, nu. 2, pp. 60-65.

Simmons, P. J., (1997), "Leaving to Live With the NGO's", *Foreign Policy*, nu. 112, pp. 82-96.

Smillie, Ian, (1997), "NGO's Development Assistance: A Change in the Mind Set", *Third World Quarterly*, vol. 18, nu. 3, pp. 563-577.

Soysal, İsmail, (1991), *Türkiye'nin Uluslar arası Siyasal Bağlıları Cilt II 1945-1990*, Kesi A Çok Taraflı Bağlılar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Stewart, Sheelagh, (1997), "Happy After in the Market Place: Non-Governmental Organizations and Civil Society", *Review of African Political Economy*, vol. 24, no. 71, pp. 11-34.

Streeten, Paul, (1997), "Nongovernmental Organizations and Development", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 554, pp. 193-210.

Third World Quarterly, vol. 20, nu. 1, pp. 143-162.

Van-Tuijl, Peter, (1999), "NGO's and Human Rights: Sources of Justice and Democracy", *Journal of International Affairs*, vol. 52, nu. 2, pp. 493-512.

Young, Michael, (1998), "External Monitoring of Domestic Religious Liberties", *Brigham Young University Law Review*, nu.2, pp. 501-514.

Zack-William, Alfred, (1999), "Sierra Leone: The Political Economy of Civil War: 1991-1998", *Third World Quarterly*, vol. 20, nu. 1, pp. 143-162.